

**STREAM**



**Support to Regional Aquatic Resources Management**

# **STREAM Journal**

**Learning and communicating about the livelihoods of fishers and farmers**

Published by the STREAM Initiative, Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA), Suraswadi Building, Department of Fisheries Compound, Kasetsart University Campus, Ladyao, Jatujak, Bangkok, Thailand.

Copyright © The NACA-STREAM Initiative, 2005

Reproduction of this publication for educational or other non-commercial purposes is authorized without prior permission from the copyright holder, provided the source is fully acknowledged.

Reproduction of this publication for sale or other commercial purposes is prohibited without prior permission from the copyright holder.

Example citation for a *STREAM Journal* article:

Santos, R 2002 Learning from Each Other about Conflict. *STREAM Journal* 1(1), 1-2.

## Contents

Pagpanguma sang Gulaman kag Kita sang Mangunguma sa Bekasi, Indonesia <i>A Mauksit L Maala and Aniza Suspita</i>	1
Importante nga Pagbag-o sang isa ka Self-Help Group <i>Nguyen Song Ha</i>	3
Kumplikto sa Pangisdaan sa Jharkhand <i>Ashish Kumar</i>	5
Duha ka Gatabukay nga Kalibutan sa isa ka Karsada <i>William Savage</i>	7
Mga Importante nga Tikang sa Pagpreparar sang mga Komunidad para sa Epektibo nga Pagbag-o sang Polisa <i>Josephine P Savaris</i>	9
Mga Bag-o nga Pagsulundan sa Pagkolekta sang Data Collection kag Paghatagay sang Impormasyon para sa Buyloganay nga Pagdumala <i>Charlotte Howard</i>	11
Nahanungod sa <i>STREAM Journal</i>	13
Nahanungod sa STREAM	14

## Note

Ang mga artikulo sa sini nga numero sang *SJ* nahanungod sa mga grupo. Sa Indonesia, ang mga nagapanguma sang gulaman nagtingub bilang isa ka grupo para magtrabaho para sa pagbag-o sang mga pagsinirayo kag ginabuhay, kag ang pribado nga kompaniya nagpakita kon paano ka importante and magpakigbuylog sa komunidad. Sa Vietnam, isa ka Self-Help Group (SHG) ang nahimo pagakatapos makatuon sa STREAM Better-Practice Guidelines. Mga miyembro sang grupo nagpakita sang kabakud batok sa mga pagtilaw nga gintuga sang bagyo kag sang determinasyon nga magmadinalag-on batok sa presyor sang komunidad.

Halin sa India, mabasa naton ang bahin sa pagbag-o sang kumplikto resulta sa pagkambyo sang nasakopan sa politika, kag kon paano makabulig ang SHGs sa pagsolbar sang isyu sa sulod kag sa gwa sang grupo. Halin sa eskperyensiya sa Pakistan, matun-an naton ang bahin sa komunidad nga wala pa naporma sa sini nga klase sang mga grupo, apang nakabenepisyo bangud sa interes kag pagbuylog sang isa ka manggaranon nga negosyante. Bilang bahin sa proseso sa pagdihon sang isa ka pungsudnon nga polisa, ang mga babaye sa komunidad sang Pakistan nagapahanumdum sa aton nga ang mga problema indi lang nananungod sa isda, apang edukasyon, maayong-lawas kag kuwarta.

Sa Pilipinas, may mga paghimakas sa pagpabuylog sang komunidad sa tanan nga lebel sa pagdesisyon kag pag-aksyon para sa mga dunang manggad sa kadagatan nga sa diin ginasalig ang ila palangabuhian. Nagalakip ini sang mga organisasyon, alyansa kag pagbuylog nga para mapatuhaw ang ikasarang sang kada stakeholder. Kag sa katapusan, halin sa Africa kag Asya, mga bag-o nga pagsulundan bahin sa paghatagay sang impormasyon bahin sa buyloganay nga pagdumala, nagapaayo sang relasyon sa tunga sang mga stakeholders, mga kinahanglanon nila nga impormasyon kag mga pamaagi nila sa pagkomunikar.

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director  
William Savage, *STREAM Journal* Editor  
Elizabeth M Gonzales, *STREAM Journal* Ilonggo Editor



---

# Pagpanguma sang Gulaman kag Kita sang Mangunguma sa Bekasi, Indonesia

A Mauksit L Maala kag Aniza Suspita

## Palangabuhian kag mga Problema sang Pumuluyo sang Sembilangan

Ang Barangay Sembilangan yara sa norte nga bahin sang Distrito sang Bekasi, indi malayo sa Jakarta. Ang mga pumuluyo nagakuha sang ila palangitan-an sa dagat ukon sa pagpunong labi na gid sang bangrus. Sang mga nauna nga mga tinuig sadtog mga 1990s, ang mga manugpunong nagpangalipay sadtong bulawanon nga tinuig sa pagsagud sang lukon, sa diin makapatubas sang kapin sa duha ka tonilada kada ektariya paagi sa tradisyunal nga metodo. Apang sa sumunod nga mga tuig, nagpigado ang pagsagud sang lukon, kag ang mga manugpunong nagpamiyerde kag nagpamiyerde hasta subong. Ang pinakarason sini nga problema amo ang lokasyon sang barangay, nga ginapalibutan sang mga suba nga ginakadtuan sang higko halin sa mga industriya kag kon kaisa sa planta sang elektrisidad. Pigado ang kalidad sang tubi, kag ang maitum nga labno nagapanimaho sang *ammonia* kag masakit sa ilong. Ang ini nga kondisyon indi nagakadapat sa pagsagud sang lukon. Ang mga tag-iyang punong nakahibalo sang mga isyu bahin sa ila palibot kag nagpreserba kag nagtanum sang mga katunggan sa palibot sang ila punong.

Ang kita halin sa punong indi mapaktan. Ang mahigko nga kalidad sang tubi kag limitado nga kapital ang nagatulod sa manugpunong nga indi magbubod sang mga bangrus sa ila punong. Pila na lang ang nagabubod sang pellets sa kada adlaw. Madamo sa ila ang nagahulam sa mga *middlemen* (*tengkulak*) kag mga nagaputang-kuwarta, gamit ang punong bilang putika. Pagtapos ani ang ila ginansiya nagakadto sa pagbayad sang prinsipal sang ila utang kag may bilin pa nga utang nga interes sang hulam. Kon kaisa pila man ka tuig kag mabayaran tanan nga utang kag makuha ang ginputika nga titulo sa punong. Apang sa masami madula gid nila ang pagpanag-iyang punong bangud indi nila mabayran ang kabilugan nga utang. Ang ini nga sitwasyon nagpadayon sa mga pila ka tuig hasta nga nakilala sang isa sa mga manugpunong ang kompanya nga nagatanum sang gulaman.

## Pagpakilala sang Seaweed Culture

Ang kompanya nagpakilala sa mga manugpunong sang bag-o nga sahi sa pag-obra nga sa diin ang pagsagud sang gulaman gin-upod sa pagsagud sang lukon kag bangrus sa isa ka



Ang mga manugpunong gabuligay sa pagkuha sang similya sang *Gracilaria sp.*

kompartamento. Paagi sa simple nga teknolohiya nga ila mahangpan, naganyat ang mga manugpunong sa sini nga sahi sang akwakultura. Apang sa umpisa, indi tanan ang nagmadinalag-on base sa ila mga handum kag ekspektasyon. Ang kumpanya naggasto sa pagbutang sa mga punong, sang similya sang *Gracilaria sp.* pagkatapos makita ang pagkabagay sini. Sa 20 ka ektariya nga gintanum, napulo lang ka ektariya ang nakaprodukto kag may tubo nga maayo. Wala labot sa pila ka mga problema teknikal, ang pinakadako nga aspeto amo ang kina-iyang tawo mismo.

## Pagbag-o sa Pagbinatasan para sa Maayo nga Pangabuhian

Ang iban nga mga manugpunong wala gid nahaylo nga maghimo sang mga maayo nga buluhaton pareho sang pag-ilis sang tubi kada lantong. Mabudlay magsuperbisyo sang ila nga obra bangud bilang tag-iya dum dum nila nga pagusto lang sila kon ano ila himuon sa ila punong. Ehemplo, may isa ka hitabo nga nagpabuhang sila sang bangrus nga wala nakapahibalo sa kumpaniya kag ang gulaman namalhan kag napatay sa duha ka adlaw nga nakabulad sa adlaw.. Bangud sa sini nga madugay na nga kina-ya sa pag-obra nga wala sang laye ukon pagsulundan, mabudlay and pagbaylo sang sini nga pagbinatasan kag wala natabo sa madali nga panahon. Ang ini nga pagbag-o nagakinhanglan sang panahon kag pasensiya kag padayon nga pagtinguha sang kumpaniya.

Ang kompaniya nagtinguha nga hangpon ang kina-ya sang mga tawo, kag amat-amat nga nangin bahin sang komunidad, paagi sa pagpuyo upod sa mga pumuluyo. Sa sini nga pamaagi, ang komunikasyon upod sa mga pumuluyo nangin madalum kag ang mga manugpunong nakahangop kon paano mag-organisar sang ila obra paagi sa maayo nga pagplano kag pagtuman sang mga pagsulundan. Wala kakapoy nga ginpadayon sang mga tinawo sang kumpaniya ang paggamit sang kada pulong-pulong para maghingyo sa pagtanum sang gulaman kag paghatag sang bulig teknikal.

### Grupo sang Manugtanum sang Gulaman

Sang umpisa, ang kumpaniya regular nga nagabisita kag naga-estorya sa tagsa ka mga tag-iya sang punong. Sang nagadamo na ang mga nagatanum sang gulaman, ang tanan naghisugot nga kinahanglan na nga magporma sang grupo para mahapos ang magkomunikar kag magpalapta sang balita sa mga manugpunong. Ang ini nga grupo na-establisar nga may pormal nga estruktura, nga nagalakip sang Pinuno, Sekretarya, Tresurero, kag iban pa nga pinuno sang mga komite. Bangud sa pag-establisar sang grupo, nangin mahapos para sa kumpaniya ang maghatag sang teknikal nga bulig kag mga simple nga pamaagi sa pagdumala katulad sang *record-keeping* paagi sa journal, basic accountancy kag *bookkeeping*, *business planning*, *budgeting* kag pagdumala sang tawo.



Si Mr Mauksit ikatlo nga sa gatindog halin sa tuo upod sa grupo sang mga manugpunong sang gulaman

Ang grupo naga-umpisa hatag sang bulig sa mga tag-iya sang punong. Masami na ang pagpulong-pulong sa tunga sang mga lideres kag mga miyembro sang grupo. Ang grupo nagsugod na kapot sang mga kinahanglanon katulad sang abono, teknikal nga serbisyo kag mga pinansiyal nga butang. Ang grupo nagakapot man sang produkto nga gulaman paagi sa pagpamala kag pagpacking nga nagahatag sang oportunidad sa mga wala sang trabaho nga mga pamatan-on kag kababayehan sa pag-*sort*. Ang kompaniya nagasugod man hatag sa grupo sa pagkontrol sang kalidad sang produkto

### Kag ang mga Importante nga pagbag-o amo...

Ang pag-abot sang gulaman nagligwat sang nawong sang Barangay Sembilangan. Sa subong ang mga manugpunong nagabaton sang regular nga dugang nga kita kada duha ka bulan halin sa pagbaligya sang ila produkto nga uga nga gulaman, dugang sa ila kita halin sa bangrus nga nakabenepisyo sang dugang nga patubas bangud sa pagtanum sang gulaman. Kag nangin maayo pa gid kay subong maka-ani man sang lukon. Ang pruwera sang kadalag-an nakit-an sang 2004 sang nagdaug ang KBTT "Ugyon nga Pagtrabaho" nga grupo sang nahauna nga

---

padya sa pungsudnon nga paindis-indis sa akwakultura sa *seaweed* (gulaman) *category* sang *Marine and Fisheries Department*.

Kon wala sang mabaskug nga pagganyat sa pag-uswag kag pagtu-on mabudlay ang magpauswag sang palangitan-an sa mas mataas nga lebel. Apang kon wala sang intensibo kag malawig nga pagbulig sa punong mismo, kag dugang nga suporta moral, giya, kag paghanas sa pagdumala kag *cash or in-kind inputs* halin sa kumpaniya, ang isa ka grupo indi gid mag-*asenso*. Kag sa suporta sang gobyerno paagi sa inprastaktura kag pasilidad, mangin maayo ang resulta, kag mapaayo pa gid paagi sa pagpalibot sang hulam nga ginahatag direkta sa mga manugpunong.

*Si A Mauksit L Maala isa ka manager sang isa ka grupo sang mga kumpaniya, kag isa sini yara sa seaweed culture industry. Mapakig-angotan siya paagi sa iya co-author, Aniza Suspita, ang STREAM Indonesia Communications Hub Manager, sa <anizasuspita@yahoo.com>.*

## Importante nga Pagbag-o sang isa ka Self-Help Group<sup>1</sup>

Nguyen Song Ha

### Pagtuon halin sa Better-Practice Guidelines

Sang Hunyo 2005, pagkatapos sang isa ka Better-Practice Guidelines<sup>2</sup> (BPG) Workshop isa Hanoi, Vietnam, may ginhimo nga diskusyon sa tunga sang STREAM Vietnam kag Yen Mo District Youth Union (DYU) sang Ninh Binh Province. Samtang nagabasa sang BPG on Self-Help Groups (developed by STREAM with DFID<sup>3</sup> support), nalipay gid ang DYU leaders, Mr Vu Van Cung (First Secretary) kag Mr Nguyen Van Viet (Second Secretary), were extremely happy. Ginpili nila si Mr Minh, isa ka mainuswagon sang paino-ino nga bataon nga mangunguma sang Trinh Nu village, bilang tawo nga mapakig-angotan sa pag-establisar sang nahauna nga Aquaculturist Self-Help Group (ASHG) sa distrito, kag posible nahauna nga naestablisar sa ini nga klase sang grupo sa probinsya.

Ang una nga ASHG sa Ninh Binh, nga may anum ka miyembro sa umpisa, wala masuportahan sang umpisa. Sang nagligad nga tuig, ang utoridad sang *commune*<sup>4</sup> wala nagapahanugot sang mga indibidwal nga mangunguma sa pagbaylo sang ulumhan nga mangin punungan. Nagpsensiya si Minh kag ang iya nga mga miyembro sa grupo. Nahangpan nila ang pag-adoptar sang gobyerno-sentral sang pgkumbirter sang wala maproduktuhan nga duta sa mga punungan. Sa kamatuuran, nakatuon sila sang ihibalo sa pagpangisda halin sa pagkabata, apang padayon ang pagnubo sang produksiyon hasta subong. Ginpaabot nila nga magbag-o sang polisa ang mga opisyaes sang commune kag sa katapusan ginabaton ang ila nga ginproponer.

### Kahuyang batok sa Bagyo

Ang mabaskug nga bagyo Damrey nag-agi sa rehiyon sang Agosto 2005, kag nangguba sang madamo nga *brackish water aquaculture farms*<sup>5</sup>. Ang mga talamnan sang mga pumuluyo kag punungan nagkapelegro sang natiphag ang manipis nga kahon sang tubinga halin sa suba. Ginpanakud ni Minh ang kahon sang punong, nagbutang sang proteksiyon nga lambat kag



Si Diu gaktukot sang iya punong sa may talamnan

nagbutang sang madamol nga water hyacinth sa ibabaw nga bahin sang tubi. Maayo ang resulta sang iya nga taktika: wala sang nakapalagyo nga isda samtang ang halos tanan nga punong nga gapalibot sa iya nabuhang.

Sa indi maayo nga palad sadtong bagyo, si Diu, isa ka miyembro, nadulaan sang isda nga ginsagud niya sang duha ka tuig sa iya nga talamnan bangud sang mahina nga depensa batok sa mabaskug nga balud halin sa suba malapit sa iya talamnan. Madamo ang dalagko sadto nga isda kag mabaligya na sa

<sup>1</sup> Ginporma nga grupo sang mga pumuluyo para sa buyloganay nga pagbinuligay

<sup>2</sup> Giya sa maayo nga pag-obra

<sup>3</sup> Department for International Development of the United Kingdom

<sup>4</sup> Pareho sang barangay ukon sityo sa Pilipinas

<sup>5</sup> Mga punungan nga may galakot nga tab-ang kag alat nga tubi



---

maayo nga presyo. Bisan nasubuan siya, ang kumpiyansa amo ang nagahatag sang paglaum sa iya. Mga impormasyon halin sa STREAM Vietnam nagpakita sa iya kon paano niya ma-improbar sang nagakaigo ang iya nga talamnan para nga sagudan sang isda. Nagatinguha siya subong sa pagkay-o sang iya nga talamnan nga nahimo nga punungan.

### **Pagpadako kag Pagapalapnag sang Self-Help Groups**

Ginganyat ni Minh ang iya nga kaingud, si Pham The Tong, nga mag-entra sa grupo. Si Tong isa ka palahambal kag may 'ara-ara'nga mangunguma. Sa pagbisita niya sang punong sang pila ka mga miyembro, nagdayaw siya kag namangkot kay Minh sang mga teknikal nga impormasyon. Ang 3,600 metro kuwadrado nga talamnan ginapadaluman niya para punungan sang isda kag nag-umpisa siya sa paghulog sang similya sadtong Oktubre 2005.



*Bag-o kinay-o nga mga punong ni Tong*

Si Minh isa ka miyembro sang Kooperatiba sa Agrikultura sang iya nga barangay. Sang 19 December 2005, ginrepresenta niya ang napulo nga kaingud nga panimalay sa isa ka kongreso sa kooperatiba nga may sobra sa duha ka gatos nga partisipante. Nakumbinse niya ang Cooperative Management Board nga maghulag sa pag-organisar sang mga mangunguma sa kabarangayan bilang Self-Help Groups. Ginpaathag niya ang benepisyu sang sini nga mga grupo, kag naghatag sang suhestiyon nga ang mga duta para sa agrikultura paga-markahan para sa mga aktibidades sang mga grupo.

### **Pagkadula sang Pag-asa, Diskriminsyon, kag Determinasyon**

Sa subong, sobra sa beinte ka pamalay ang nag-ilog sang gina-obra ni Minh kag sang iya nga mga kaupod nga miyembro. Malayo gid ang pagbag-o nga natabo ikumpara sa nagligad nga duha ka tuig, sang si Minh ginbalibadan sang pila ka miyembro sang iya pamilya sang naghulam siya sang pila lang ka milyon nga dong (US\$ 100 mga 1.6 million dong) para magsugod punong sang isda. Bisan ang iya nga ugangan nga lalake nagpaandam sa iya nga 'dako nga kapiyerdihan' ang maagum niya kon indi siya mag-untat sang "binuang niya nga ideya". Nagpromisa ang isa niya ka utod nga pahulamon siya sang napulo ka milyon nga dong apang nagbaylo ang pinsar kag nagapalagyo kon magkadto si Minh sa iya balay bangud nahadlok siya nga indi mabayaran ni Minh. Nadulaan sang pag-asa si Minh apang determinado siya nga magpadayon.



*Si Minh kag mga pagkaon nga ginhimo halin sa isda sa iya punong*

Sang Septiyembre 2005, naghimo si Minh sang isa ka temporaryo nga balay malapit sa iya punong para mahapos magtatap kag magproteksiyon sang punong. Ginhambalan siya sang mga pumuluyo nga indi kay bangud nga ang lugar nga tukuran niya sang balay balagatan sang mga kalag nga basi magpalain sang ikaayong-lawas kag prosperidad sang iya pamilya. Apang ginhambalan

sila ni Minh nga wala siya sang intensiyon nga maghimo sang malain, gani nga ang iya kaayo pagasuportahan sang mga kalag sang iya nga mga katigulangan.

Subong naglain ang panan-aw sang iya nga mga kaingud kag paryente kay Minh halin sa diskriminasyon pakadto sa pagdayaw. Duha pa gid ka pamalay (ni Mr Nguyen Xuan Khang kag Mr Le Viet Nam) ang naghingyo kay Minh nga mag miyembro sa grupo sang Trinh Nu. Baylo sang kasubo nga inagyan niya sadtong duha ka tuig nga nagligad, sa subong nagpanugid siya nga sa masunod nga duha ka tuig, “ang kadalag-an dapat mag-abot”. Yuhum sang kadungganang ang nagapasanag sang iya nga guya. May rason siya nga mangin malipayon, bangud nga sa 23 Disyembre 2005, ang gobyerno sang distrito kag ang unyon sang mga pamatan-on naghatag sa iya sang isa ka padungog bilang prominente nga bataon nga mangunguma, sa pagrekognisar sang iya nga ekselente nga paghimakas. .

*Si Nguyen Song Ha ang STREAM Vietnam Communications Hub Manager nga nakabase sa Hanoi. Mapakig-angotan siya sa <nguyensongha76@yahoo.com>.*

---

# Kumplikto sa Pangisdaan sa Jharkhand

Ashish Kumar

## Reservoirs, Departamento sang Gobyerno kag mga Mangingsda

Ang Jharkhand, bag-o nga ika beinte-otso nga estado sang India, may madamo sang reservoirs, nga may mga 92,000 ka ektariya nga tubigan. Ang ini nga reservoir gintukod sa lain-lain nga katuyuan katulad sang irigasyon, *hydro-electricity*<sup>6</sup> kag ilimnon nga tubi. Ang pagpanag-iya sini yara sa mga nagakalain-lain nga departamento katulad sang Irrigation, Minor Irrigation, Drinking Water and Sanitation, kag Electricity. Sa sini nga mga malapad nga tubigan, may mga pagpangisda nga ginahimo mga isa na ka dekada nga nagligad, sang may separar pa nga bahin para sa Reservoir Fisheries sa Department of Fisheries (DoF), nga sang-una nagabutang (pagstock) sang mala-tudlo nga similya (fingerlings) kag nagakontrolar sang pagpangisda paagi sa pagpat-ud sang puwede magamit nga lambat kag mga balayran sa isda

Ang mga mangingisda mga pumuluyo sang Bihar, nga lain na subong nga estado. Kalabanan sa ila halin sa norte nga bahin sang Bihar kag may kinaadman gid, gani nagapangisda pa sila sa iban nga estado katulad sang Rajasthan, Uttar Pradesh kag Madhya Pradesh, hasta subong. Sadto anay ginadala nila ang ila mga lambat kag baroto sa mga truck kag ginadala ang ila hulik sa wholesale nga merkado sang Varanasi para himuon uga. Apang sang nag-untat sang 1995 ang mga aktibidades sang Reservoir Fisheries sang DoF, kalakip ang pagstock sang *fingerlings*, nangin libre sa tanan ang pagpangisda kag ang lokal nga pumuluyo ang nagdumala. Nagsugod sila panukot sa mga mangingisda halin sa norte nga bahin sang Bihar sang dalagko nga kantidad bayad sa ila hulik.

## Lambat, Pagdiutay sang Hulik kag Kumplikto

Ang mga mangingisda nagagamit sang *monofilament nylon nets*, nga may magamay sang mata kag delikado kay nagakadala dakop ang *fingerlings* nga amo ang nagresulto sang pagdiutay sang populasyon sang isda sa palaabuton. Gani ang kakulangan sang pagbuhi sang isda



Getalsud Reservoir, Ranchi District, Jharkhand

(stocking), kag pag-pangisda sa tiyempo tigbuluto, wala regulasyon sa kadakuon sang mata sang lambat, kag ang pagsulod sang iban nga isda katulad sang Tilapia halin sa guwa, amo ang nangin kalamatyan sang *reservoirs*. Ang hulik nagnubo halin sa 100 pakadto sa 5 kg/ha. Ang DoF indi makakontrol sang sobra nga pagpangisda, kag wala man nag-stock sa reservoirs sang nagakaigo nga kadakuon sang fingerlings sang mga mayor nga sahi sang karpa.

ang pagpangabuhi sang mga pumuluyo. Nangin mangingisda sila paagi sa pag-obra upod sa mga mangingisda sang norte nga bahin sang Bihar. Sang 2001, ang Jharkhand nageseparar sa estado sang Bihar. Naghatag ini sang kabaskug sa mga pumuluyo sang lokal nga komunidad

---

<sup>6</sup> Elektrisidad nga halin sa puwersa sang tubi.

sang mga mangingisda sa pagpanag-iya sang mga dunang manggad kag ang mga mangingisda sang Bihar gindumilian nga magpadayon sa pagpangisda sa mga reservoir. Ang kumplikto nagresulta sa pagpahalin sang mga taga-Bihar sa mga reservoir sang Jharkhand. Bisan naka-apekto ini sa kadamuon sang hulik, bangud nga ang mga lokal nga pumuluyo wala sang galamiton kag nagakaigo nga ihibalo, gindumilian man nila gihapon nga mangisda ang mga mangingisda halin sa iban nga lugar.

### **Pagbuhi sang Isda (Stocking), Pang-sosyudad nga mga Butang, Pagplastar kag Mabaskug nga mga Lalake**

Sa sini man nga mga tinion, ang mga reservoirs sa sini nga bag-o nga estado nakabaton sang atensiyon halin sa mga utoridad sang DoF. Halin sang 2003, regular nga pag-stock sang dalagko na nga fingerlings ginhimo sa pinili nga mga reservoir nga nagalapad sang 20,000 ha. Ang pagpangisda isa man gihapon ka pang-sosyudad nga buluhaton, gani wala sang nagapanag-iya sang mga reservoir; libre ini para sa tanan. Amo man gihapon sa madamo nga reservoirs, nga ang mga lokal nga pumuluyo naga-demanda sang ila parte nga isda halin sa mga mangingisda kag nagapa-untat sa ila sa pagpangisda, gani nagatuhaw naman ang la-in nga sahi sang kumplikto nga sa diin ang duha ka mga nagabangigay pareho mga lokal nga pumuluyo.

Ang iban nga mayor nga mga departamento nagaplastar sang mga reservoir paagi sa pagsubasta, samptang madamo pa ang wala nagakabalaka sa sini nga mga buluhaton. Ang mga mangingisda – nga ginakilala nga mga imol kag pigado sa sosyudad – nagapangalag-ag sa pagpati sa mga mabaskug nga mga lokal nga lalake. Kon magkadto sila sa DoF nahanungod sa kakulangan sang



*Bucha Opa Reservoir, Ranchi District, Jharkhand*

regulasyon, nabudlayan ang mga utoridad magsolbar sang ila mga problema. Sa masami supisyente ang isda nga yara sa mga reservoir ukon mga dam apang wala sang makakuha sa mga ini. Kinahanglan ang isa ka nagakadapat nga polisa sa mga dapat himuon pagkatapos sang *stocking*, kon sin-o ang maga-kontrol sang pagpangisda kag magtungang sang hulik sa mga mangingisda, mga mayor nga departamento kag napahalin nga mga tawo, kay ini nga mga tawo ang may dako nga direktso kay ang ila mga duta nalaksam sang gin-obra ang reservoir.

### **Mga Self-Help Groups<sup>7</sup> kag isa ka Pederasyon**

Halin sang 2006, dugang sa paghatag sa ila sang mga puluy-an, ang DoF nagsugod organisar sang mga mangingisda para magtukod sang Self-Help Groups (SHGs). Pila ka pinansiyal nga bulig ang ginahatag bilang bulig sa pagbakal sang mga galamiton para sa ila palangabuhian. Posible nga ang ini nga mga SHGs makapanumdum negosyar sa mga lokal nga pumuluyo kag mangin madinalag-on sa pagpangisda sa mga reservoirs kay tungod nga ang ini nga mga

<sup>7</sup> Mga pumuluyo nga naghugpong kag nagtukod sang mga grupo para magbinuligay.

---

pumuluyo nagahuna-huna nga ang mga reservoirs dapat sa ila kay ang pagpangisda ang sang-una pa nila nga palangabuhian.

Ang isa pa ka ginkakanyagan nga natabo sa Jharkhand amo ang pag-abot sang National Fishermen Cooperative Federation Ltd (FISHCOPFED). Ang pederasyon may katuyuan sa pag-arkila sang mga pila ka dalagko nga mga tubigan katulad sang Bundu Bara Bandh kag Hazaribagh Jheel, kag pag-organisar sang mga kooperatiba sang mangingisda nga mag-entra sa binag-o nga pamaagi sa akwakultura. Nakahimo na sila sang isa ka 15-day training program sa Ranchi upod ang 72 ka mangingisda halin sa Bokaro, Bundu, Getalsud, Hatia kag Hazaribagh. Ang FISHCOPFED isa ka national-level body nga ginpapadalagan sang Gobyerno sang India para mabuligan ang Fishermen Cooperative Societies sa palibot sang pungsod; puwede sila maka-organisar sang mga mangingisda nga nagapangatubang sa kumplikto sa ila nga mga barangay.

*Si Ashish Kumar ang Deputy Director sang Fisheries sa North Chhotanagpur Range, Hazaribagh Distrito sang Estado sang Jharkhand sa India. Mapakig-angotan siya sa <ashishkumar\_1in@yahoo.com>.*



## Duha ka Gatabukay nga Kalibutan sa isa ka Karsada

*William Savage*

Ang amon mga salakyan nagliko halin sa nasyunal nga dalan pakadto sa north nga parte sang Lake Keenjhar malapit sa banwa sang Thatta sa Probinsiya sang Sindh, mga 85 km sa nasidlangan sang Karachi, Pakistan. Nagkalog-kalog kami sa yab-ukon kag batuhon nga alagyan hasta nagpundo kami sa atubang sang isa ka konkreta nga *building* sa isa ka tumpok sang mga balay nga nahuman sa kugon. Gindala kami sa lugar nga pagapulung-pulungan kag nagpungko kami, nag-imbatar sang mga babaye, kalabanan may edad nga mag-upod sa amon, kag dason napalibutan kami sang mga lalake kag mga bata nga lalake nga nagakalain-lain sang edad. May iban nga mga bataon nga mga babaye kag bata nga mga babaye nga nagatindog sa likod. Ang nagbaton sa amon, si Mr Adam Gandro, isa ka pinuno sang komunidad sang mangingisda sa lugar, nagtigayon sang isa ka sesiyon sa diin ang mga may edad nga mga babaye sa atubang namon nagsugon hambal nahanungod sa mga problema nga ila ginapangatubang, bilang indibidwal kag bilang pumuluyo sang barangay Chilya.

Si Mr Adam isa ka aktibo nga partisipante sa mga nagligad nga duha ka adlaw nga konsultasyon para sa mga stakeholders sa Karachi, ang una sa duha ka sesiyon sa Probinsiya sang Sindh, kag ang isa nakatalana sa madason nga adlaw malapit sa banwa sang Thatta. Nagkadto kami isa ka adlaw antes para maka-estorya sa mga lokal nga mga kaupod bahin sa mga preparasyon para sa konsultation kag ginpanginpuslan ang oportunidad sa pagpakigkita sa isa ka grupo sang kababayehan sa Chilya. Ara na kami sa tunga-tunga sang serye sang mga konsultasyon sa apat ka probinsiya sang Pakistan, kag wala pa kami kakuha sang madamo nga suhestiyon halin sa mga kababayehan. Ang tinutuyo sang konsultasyon amo ang magkuha sang kumpirmasyon sang ginhimo nga "National Policy Framework and Strategy for Fisheries and Aquaculture Development in Pakistan", pagkatapos sang mga nauna nga konsultasyon sa mga komunidad – kaupod sa madamo nga katapo sang sini man nga grupo sa Chilya – kag rekomendasyon halin sa iban nga mga stakeholders.



Balik sa pulong-pulong sa Chilya, si Mr Junaid Watoo, ang kaupod ko sa STREAM Pakistan nga responsable sa paggiya sang mga grupo nga ginakonsulta sa paghangop sang mga nakasulat sa ginhimo nga pungsudnon nga polisa, nagsugod pamangkot sa mga babaye sang mga napreparar na nga mga palamangkutanon sa pormal nga pamaagi, kag wala nagmadinalagon sa pagkuha sang madamo nga impromasyon. Sa kada pamangkot, padayon ang mga babaye sa paghambal sang ila mga isyu. Suno sa ila wala na sang isda sa mga sapa, kag wala ukon limitado lang ila opurtunidad

nga makapanginpulos sang mga isda nga yara sa mga sapa, kag bisan mahulik man nila, magagmay kag diutay lang para makabulig sa ila. Bangud sang pag-iwat sang mga hulik sa sapa, ang mga pumuluyo wala sang alternatibo kondi magpamuka na lang sang bato nga nagahatag sang gamay nga kita para sa ila mga pamilya. Madamo sang ila mga komentar wala sang relasyon sa isda ukon sa sapa, apang nahanungod sa buluthu-an, klinika, balati-an kag kuwarta.

Samtang gahalin kami sa lugar, gindala kami lapit sa pangpang sang tubigan sang isa ka babaye nga amo ang masami nagahambal. Gusto niya ipakita ang sitwasyon sa diin siya kag ang iya pamilya nagapangabuhi, isa ka temporaryo nga hayob-hayob, human sa kugon nga sa diin ang

---

isa miya ka babaye nga paryente gamasakit sang *hepatitis* ukon masakit sa atay. Ang nabilin sang daan niya nga balay nga naguba sang bagyo yara lang sa tupad.

Naghalin kami sa Chilya kag nagbalik pakadto sa highway kag nagliko pahabagat, kag liwat nag-agi sa mayab-ok kag batuhon nga dalanon, nga - hambal sang akon mga kaupod – makit-an sa malayo ang isa ka sanga sang Suba sang Indus. Nagpundo kami sa isa ka kongkreta nga bloke sang building, nagpalapit, kag nakita namon sa idalum lang sini ang isa ka oasis<sup>8</sup> sang mga punong sang isda nga ginhimo sa bibi sang isa ka tangke, upod sa iban nga mga tubigan nga yara sa pila ka mga *bunds*. Ini ang punong sang isa ka respetado, may impluwensiya nga negosyante halin sa Karachi, si Mr Muhammad Alam, kag iya nga bata nga lalake, si Nadeem. Si Mr Alam isa ka aktibo nga partisipante sang mga nauna namon nga mga konsultasyon sa Karachi kag nag-imbetar nga bisitahan namon ang iya punungan samtang ara kami sa Chilya, kag bangud nga may haw-as nga matabo. Nakita namon ang tubi nga ginabomba halin sa isa ka dako nga tangke pakadto sa kanal, samtang apat ka obrero ang nagasalud sang lambat. Isa ka obrero ang nagpakita sa amon sang isa ka 4-kg ka dako nga karpa nga nadakpan nila.

Ang kinalain sang sini nga duha ka kalapit nga lugar, wala sang mas klaro pa ukon mas grabe. Nakapamangkot ako sa akon nga lawas, indi kon paano nagakatabo ini nga kinalain, bangud nga nahibaluan sang tanan ang mga rason kon nga-a ang mga negosyante kag mga pumuluyo may kinalain nga eksperyensiya sa kabuhi kag sa ila palangabuhian. Imbes, ang



pamangkot nga nagsulod sa akon panumduman amo nga: Ano ang possible nga mahimo para mapalapit ang distansiya sa tunga sang sini nga duha ka kalibutan nga gaatubangay sa isa ka dalanon, pila lang ka kilometrahe ukon malapit pa sa tagsa-tagsa?

Sa amon konsultasyon sa Karachi, mabaskug nga ginhambal ni Mr Alam sa grupo bahin sa ka importante sa paghimo sang polisa kag pag-implentar sang mga aktibidades nga makabenepisyu sa mga imol nga mga tawo nga nagapangisda. Siya mismo naghatag sang iya kontribusyon sa Barangay sang Chilya sa pila ka pamaagi. Nagbayad siya sang Rs 1,000 sa mga lisensiya sang mga tawo para makapangisda sila sa sulod sang isa ka tuig kag naga-employo siya sang mga lalake halin sa komunidad para magtrabaho sa iya punong an sang isda. Sa mga nagligad nga 20 ka tuig, ang palabutuhan (*hatchery*) sang gobyerno sang Chilya wala nakakuha sang palabuthon nga isda (*broodstock*) para suguran ang pag-operar sini. Bangud nga naga-ekspektar siya nga ang hatchery makabulig sa pag-uswag sang lugar, si Mr Alam nagabayad sa mga mangingisda sa pagdakop kag paghatag sa hatchery sang sobra sa 1,000 kg ka palabutuhon nga karpa nga nagadako sang 3-4 kg.

Nagsugod ang iya relasyon sa Chilya sang ginbuligan siya sang mga pumuluyo sa ila mga baroto sa pagpamunit kag pagpangayam sang pato sa sapa sang Keenjhar. Ang ini nga pag-abyanay nagtulod sa iya sa paghimo sang iya nga punong malapit sa lugar, ang iya bulig sa mga pumuluyo kag paghatag sang *broodstock* sa *hatchery*. Kon kaisa siya kag ang iya bata nga lalake nagakadto sa katapusan sang semana sa Chilya, nagapundo didto, nagakaon upod sa mga kaingud, kon kaisa gatambong sang ila mga kasal kag lubong.

Bisan medyo retirado na siya, ang iya misyon amo nga, sa napabayaang baybayon nga lugar sang Sindh nga sa diin imol ang mga pumuluyo, may yara dapat nga magagmay nga punungan sang isda kag pasayan nga nagakinahanglan sa magamay nga capital, sa idalum sang sitwasyon nga sa diin makasarang ang mga mangingisda sa pogbakal sang mga kinahanglanon sa punong. Nagapati man siya nga ang tanan nga publiko nga tubigan dapat mapanginpuslan

---

<sup>8</sup> Mabugnaw nga tubigan sa tunga sang disyerto.

sang mga tawo nga nagapuyo sa palibot sini. Ang sinsero niya nga pagpangabudlay kag praktikal nga eksperyensiya narekognisar sa paghimo sa iya bilang katapo sang pungsudnon nga puwersa sa pagtrabaho, nga nagpa-obra sang proseso sa pagpa-uswag sang polisa nga gingastuhan sa idalum sang FAO Technical Cooperation Programme (TCP). Si Mr Alam mismo ang nagahambal sa iya pagbaylo halin sa pagkanegosyante, pagkamanugpunong, pagkamanugpatigayon, kag pagka-aktibista

Paino-ino ina bala halin sa lain nga kalibutan ang maghandum nga ang polisa nga magaresulta sa sini nga proseso – ukon ginapan-aw nga buluhaton ukon proyekto – may epekto ayhan sa mga babaye, mga bata nga babaye kag lalake, kag kalalakihan nga nakita namon sa Chilya? May ihibalo sila, tul-id kag nagahambal sang ila mga nakit-an nga mga kinahanglanon sa pagpa-uswag sang ila mga kabuhi, palangabuhian kag sang sapa mismo.

Ang Gobyerno sang Pakistan kag FAO nagsugod sang isa ka buyloganay nga proseso nga nagatinguha sa pagsakop sang possible nga kadamuom nga sahi sang stakeholders, nga may duha ka beses nga konsultasyon ‘malapit’ sa mga pumuluyo sa komunidad, kag kon kaisa, upod sa mga imol nga mga tawo kag kababayehan. Paano mabati-an ang ila tingug? Paano ang ila nga mga riyalidad mahangpan kag mapa-uswag? Sa mga partisipante sa mga konsultasyon, si Mr Alam capable, interesado kag gusto maghambal para sa iban nga wala didto. Kalakip sa pagsakop sang madamo nga mga imol nga tawo kag kababayehan sa konsultasyon mismo, ukon sa paghiwat sang dugang pa nga mga sesiyon sa mga lugar katulad sang Chilya, kinahanglan mahibaluan naton kon sin-o sa ila nga mga nagakampanya ang may mas madamo na nga eksperyensiya sa kabuhi kag may impluwensiya sa mga nagahatag sang desisyon. Puwede bala sila nga mangin aktibista nga magtrabaho sa pagpalapit sang distansiya bisan nagakabuhi sila sa isa ka kalibutan kag indi sa iban?

*Si William Savage isa ka Communications Specialist sang STREAM Initiative. Nakabase siya sa Bangkok, Thailand, kag mapakig-angotan sa <savage@loxinfo.co.th>.*



# Mga Importante nga Tikang sa Pagpreparar sang mga Komunidad para sa Epektibo nga Pagbag-o sang Polisa

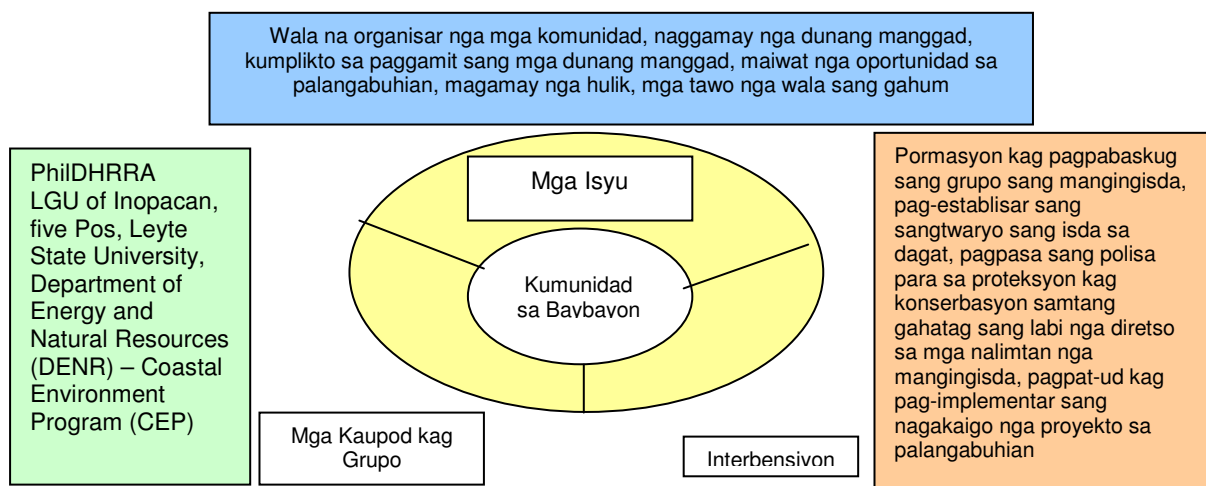
Josephine P Savaris

Anum sa 12 ka mayor nga mga bay<sup>9</sup> sa Pilipinas nga gindeklara nga nasobrahan sa pagpangisda makit-an sa rehiyon sang Visayas. May malapnag nga paggamit sang metodo sa pagdakop sang isda nga makahalalit sa palibot katulad sang dilamita, cyanide kag mga lokal nga ginahimo nga mga makahililo nga kemikal nga makapagguba sang ilistarang mga isda. Ang ini nga makahalalit nga buluhaton ang nakadugang sa pag-iwat sang pagprodukto sang isda sa lugar.

Ginagiyahan sang kabilugan nga tinutuyo sa paghimo nga mangin epektibo kag episyente ang pagdumala sang dunang manggad sa baybayon kag kadagatan – samtang nagahatag sang palabi sa mga nalimtan nga mga mangingisda – ang Philippine Partnership for the Development of Human Resources in Rural Areas (PhilDHRRA) nag-umpisa sang isa ka pilot nga proyekto bahin sa coastal resource management project sadtong 1995 sa munisipalidad sang Inopacan, Leyte, sa Visayas.

Ang PhilDHRRA nakahimo sang isa ka sulundan sa pagtrabaho ukon *framework* (sa idalum)) para sa *Tripartite*<sup>10</sup> *Partnership for Marine and Aquatic Resource and Rural Development* (TriMARRD) *program* nga nagagiya sa mga tagapatigayon sa pag-implementar kag pagdumala sang mga proyekto. Ang *framework* nagahatag sang importansiya sa tatlo ka sektor sa sosyedad - NGOs, local government units (LGU) kag people's organizations (POs) – nagabuyloganay para malab-ot ang kabilugan nga nga nasambit na nga katuyuan. Naggiya man ini sang mga grupo sa pagpat-ud sang mga importante nga mga isyu kag problema nga amo ang nangin basehan para sa nagakaigo nga pagbulig sa lugar.

## TriMARRD Framework nga Ginhimo sa Inopacan, Leyte



Ang mga sang-una nga mga eksperyensiya sa pagdumala sang dunang manggad sa baybayon sa *centralized*<sup>11</sup> nga pamaagi nakit-an nga indi epektibo bangud nga nagakadula ang pagpanagiya sang mga komunidad kag responsibilidad sa dunang manggad sa baybayon. Ang ini nga mga eksperyensiya nagpakita nga ang mas epektibo nga pamaagi sa pagdumala sang dunang manggad sa baybayon amo ang pag-imbolbar sang mga lokal nga komunidad kag iban nga

<sup>9</sup> Isa ka magamay nga tubigan nga nakaangot sa dagat ukon suba kag medyo nakatago.

<sup>10</sup> Tatlo ka partner nga mga ahensiya ang nagabuyloganay sa pagdumala kag pag-implementar

<sup>11</sup> Tanan nga plano, desisyon, kag paagi sa pagdumala nagahalin sa mataas nga departamento kag indi sa komunidad ukon mga departamento-lokal.

stakeholders sa hugpong nga paghublag kag paghimo sang desisyon nga sa diin gina-asumir nila ang responsibilidad sa pagdumala sang lokal nga dunang manggad sa pangisda, nga amo ang ila nga palangabuhian.

### **Participatory Rural Appraisal**

Sa umpisa sang pag-integrar, may buyloganay nga pagsiyasat ukon *participatory rural appraisal* nga ginhimo para makakuha sang una nga impormasyon. Ang komunidad naka-establisar kag naka-analisar sang estado sang ila dunang manggad sa baybayon kag kadagatan, kag economic, political nga sitwasyon sangsosyedad kag komunidad.

### **Pagtukod kag Pagpabaskug sang mga Organisasyon sang Mangingisda**

May ginhanas nga mga manug-organisar sang komunidad para mab-obra sa nakatalana nila nga mga barangay. Ang presensiya sang isa ka manug-organisar sa mga barangay nagahatag sang padayon nga pagbaylohanay sang komunikasyon upod sa mga pinuno sang mangingisda, sa diin ang lokal nga mga isyu kag problema nga naga-apekto sa ila nadiskusyon kag natagaan sang solusyon. Lima ka organisasyon sang mangingisda ang natukod sang 1996. Ang ini nga mga organisasyon nagpaidalum sa proseso sang pag-uswag bilag organisasyon (vision-mission goal setting, pagbalay sang constitution and by-laws kag pinili-ay) kag edukasyon kag mga aktibidad nga makahatag sa ila sang kapasidad para sa ila palangabuhian.

### **Pagtukod sang Kinahanglanon nga Alyansa (Strategic Alliance Building)**

Ang komunidad sang mga mangingisda sa Inopacan nag-establisar sang kaangtanan sa mga organisasyon sang mga mangingisda sa lima ka kaingud nga munisipalidad. Naging konektado sila sa mga grupo sa probinsiyal, rehiyunal kag nasyunal nga lebel. Isa sa ila nga mga pinuno napilian bilang sektoral nga representante sang Probinsiya sang Leyte kag Samar. Sadtong konsultasyon nga ginhimo sa pagpasa sang RA 8550<sup>12</sup> kag sa bag-o lang natapos nga proseso sang pag-review, aktibo nga nagpartisipar ang mga pinuno sang mga mangingisda sa Inopacan, gani nadungangan ang ila ihibalo sa proseso sa paghimo sang polisa kag sa pagkampanya.

### **NGO-LGU-PO Nagasantu-anay sa Pagtrabaho**

Ang *tripartite* nga modelo ginbase sa pagpati nga ang NGOs, LGUs kag POs makaupdanay trabaho bilang isa ka grupo sa pagbaylo sang nagapigado nga *ecological, social and political* nga sitwasyon. Bilang NGO, ang PhilDHRRA nagtigayon sa pagporma sang lima ka organisasyon, naghatag sang ihibalo kag ikaalam nga kinahanglan sang mga mangingisda, kalakip ang LGU officials, kag paagi nga makapakig-angot ang mga POs sa LGUs. Ang PO, sa pihak nga bahin, iang nagapanguna sa paggiho sa komunidad. Ginapahulag nila ang ila mga miyembro sa mga isyu nga maka-apekto sa ila. Kon ano ang ila natun-an sa paghanas (*training*) ginapasa nila kag ginapaambit sa iban nga tawo sa komunidad. Ang mga pumuluyo nagatan-aw sang ila sitwasyon kag nagapangita sang solusyon sa ila mga problema. Nagaplano sila, negosyar kag nagapangabay sa barangay kag municipal LGUs nga suportahan kag hatagan sang nagakaigo nga serbisyo para sa ila kinahanglanon. Ang municipal LGU may yara nga ikasarang sa pagpadayon sang mga proyekto sa kauswagan nga ginsuguran sang mga NGOs paagi sa pagpasa sang polisa kag mga mekanismo sa pagproteher sang mga buluhaton angot sa pangisda sa komunidad. Ang mga papel sang tatlo ka sektor nagakitaay sa tripartite model, kag mapakita ang pinakamaayo sang tagsa-tagsa.

### **Pag-imbolbar kag Aktibo nga Partisipasyon sa Panggobyerno**

Gina-ingganyo ang direkta nga pag-imbolbar sa plano, programa, proyekto kag iban pa nga buluhaton sang LGU. Ang lugar nga sa diin ang partisipasyon sang mga tawo mapasanyog amo ang paagi sa Local Special Bodies (LSB) katulad sang Local Development Councils (LDC), nga amo ang nagaplano kag naga-budget para sa barangay kag minusipal nga lebel.

---

<sup>12</sup> Republic Act No 8550, otherwise known as the Fisheries Code of the Philippines 1998

---

Ang na-organisar nga grupo sa Inopacan gin-accredit sa DOLE-BRW<sup>13</sup>. Anum sang pinuno nga PO ang napilian nga representante sa Municipal Development Council (MDC) nga sa diin 25% sang mga miyembro mga PO. Sa barangay nga lebel, ang partisipasyon sang mga PO sa LDC nagresulta sa paghatag sang tuigan nga alokasyon nga PhP150, 000 (US\$ 2,727) para suportahan ang proyekto para sa pagpa-uswag sang baybayon.. Ang pag-imbolbar kag aktibo nga partisipasyon sa panggobyerno ang tigayon nga malakip ang *fisheries plan* sa municipal LGU agenda (ang strategic CLUP<sup>14</sup> kag MDP<sup>15</sup> nga sa diin ang dagat nga sakop sang Inopacan ginmarkahan ang dulunan kag gindekalarang nga protektado ukon *protected seascape*). Apat ka ordinansa sa barangay kag tatlo ka ordinansa sa municipal nga lebel ang ginpasa para konserbahan kag protektahan ang dunang manggad sa baybayon kag kadagatan.

*Si Josephine isa ka Programme Coordinator sang PhilDHRRA sa Visayas. Mapakig-angotan siya sa <jo\_savaris@yahoo.com>.*

---

<sup>13</sup> Department of Labor and Employment, Bureau of Rural Workers

<sup>14</sup> Comprehensive Land Use Plan

<sup>15</sup> Municipal Development Plan

## Mga Bag-o nga Pagsulundan sa Pagkolekta sang Data Collection kag Paghatagay sang Impormasyon para sa Buyloganay nga Pagdumala

Charlotte Howard

### Mga Papel, Kinahanglanon kag Paggiya

Ang padayon nga pagbaylo padulong sa buyloganay nga pagdumala nga ginapangunahan sang komunidad ukon *co-management* ang nagtulod sa mga *fisheries managers* sa pagtan-aw sa ila bag-o nga mga papel kag pagkonsiderar sang kinahanglanon nila nga nga impormasyon. Madamo sang makabulig nga balasahon para makagiya sa mga manugdumala (*co-managers*) sa pagdisenyo kag pag-implementar sang mga programa sa pagkolekta sang *data*. Apang, ang laban sini ginsulat sa konteksto sang iabn nga sector kag wala nakatutok sa *fisheries*.

Ang Food and Agriculture Organization sang United Nations (FAO) nagapreparar sa pagbalhag sang isa ka grupo sang mga Giya ukon Guidelines nga nagatinguha mapun-an ang nagadako nga kinahanglanon nga bulig sang mga *co-managers* sa pagdisenyo kag pag-implementar sang nagakaigo kag *cost-effective*<sup>16</sup> nga mga programa kag sistema sa pagkolekta sang data. Ang *Guidelines* nagarepresenta sang mayor nga resulta sang duha ka *collaborative research projects* nga ginpunduhan sa idalum sang DFID's Fisheries Management Science Programme (FMSP) kag nagalakip sang MRAG, FAO, World Fish Centre, Mekong River Commission, kag pila ka mga DFID-funded projects [tan-awa sa <http://www.fmsp.org.uk/R8462.htm>].

### Sa Palibot sang Africa kag Asia

Ang pagiyasat nagsugod sa pag-ebalwar sang mga sistema sa pagkolekta sang data sa nagakalain-lain nga pangisda sa Bangladesh, Cambodia, Lao PDR, Philippines, Tanzania, Uganda kag Vietnam. Ang ini nga pag-estudyo nagpakita nga:

- Ang komon nga tema amo ang kakulang sang masaligan kag nagakaigo nga impormasyon sa diin mabasehan ang mga desisyon sa pagdumala.
- Sa masami, ang mga manugdihon sang polisa indi makakuha sang bastante nga impormasyon bahin sa sektor sa pangisda para makahimo sang isa ka maayo nga desisyon sa buyloganay nga pagplano sang mga sektor bahin sa palibot.
- Ang *co-management* nagadala sang bag-o nga mga paghangkat nga nagalakip sang: 1) temprano nga pagpat-ud sang kinahanglanon nga data, 2) pagkoordinar sang estratehiya sa pagkolekta sang data sa tanan nga mga nagakalain-lain nga mga stakeholder, kag 3) paghimo sang mga sistema nga tayuyon.
- Sa masami limitado ang kapasidad kag dunang manggad kag importante gid nga episyente ang sistema sa pagkolekta sang data kag magamit sang lubos ang mga data nga ginakolekta kag impormasyon nga nakuha.



*Katapo sang Lao PDR fisheries agencies, Living Aquatic Resources Research Center and Department of Livestock and Fisheries, nagatan-aw sang local nga kinaalam sa pangisda sa madalum nga mga bahin sang Mekong, Khong Island, Champassak Province.  
Larawan ginkuha ni Sommano Phounsavath*

<sup>16</sup> Epektibo kon presyo ang pagakonsiderahon.

- Samtang nagalain-lain ang mga katuyuan kag responsibilidad sang mga stakeholders, kon kaisa may yara sila sang nagapareho nga data kag kinahanglanon nga impormasyon. Gani, may yara nga mga oportunidad sa paghatagay sang *data* kag responsibilidad sa pagkolekta sini.

### Sa Bangladesh kag Thailand

Ang FAO Guidelines natilawan pareho sa Bangladesh kag Thailand. Sa Bangladesh, ang paggamit sang *eight-stage approach* (detalye nga ginpakita sa *guidelines*) sa *inland water bodies* nagtigayon sa mga manugdumala nga mga institusyon kag departamento sang *fisheries* sa paghisugot sa isa ka sistema sa pagkolekta sang data nga may malapit nga kaangtanan sa mga tinutuyo sa pagdumala. Napat-ud nila ang mga mekanismo para sa regular nga *feedback* para buyloganay nga desisyon para sa dunang manggad ang mahimo.

Sa Thailand, ang *Guidelines* gingamit sa paghimo sang sistema sa pagkolekta kag pagpalapnag sang *data* para masuportahan ang pagdumala sang *reservoir fisheries resources* sa Udonthani. Diri, ang kakulang sang sistema sa pagkolekta sang data, ang nangin dako nga limitasyon sa epektibo nga pagdumala. Isa ka pamaagi nga may partisipasyon nga nakuha sa FAO Guidelines naggiya sa mas maathag nga paghangop sang mga gina-imbolbar nga stakeholders, ang ila kinahanglanon nga impormasyon kag kon paano magamit sang maayo ang ini nga mga ginaagyan sang komunikasyon sa pag palapnag sang impormasyon sa palaabuton.

### Mga Leksyon, Unod kag Availability

Importante nga mga leksyon nga nagtuhaw sa paggamit sang Guidelines amo ang:

- Mga plano sa pagdumala, kalakip ang maathag nga pagsulat sang mga katutyuan, dapat nga mahimo kag masulat sa wala pa ang nagakadapat nga mga indikasyon (kag ila nga mga data) para ma-monitor ang kaayo sa pagdumala.
- Dapat maathag kag peho ang mga papel sang mga stakeholder kag ang ila mga responsibilidad para mapatigayon ang proseso sa pagdumala.
- Ang motibasyon sang stakeholders kinahanglan sa pagpaseguro sa pagpadayon sang sistema. Regular nga feedback, pagkakita-on kag ang pagpagamay sang bili sang oportunidad, importante sa pagmintinar sang motibasyon.



*Mga stakeholders nagapat-ud sang kinahanglanon nila nga impormasyon kag mga oportunidad sa pagbaylohanay sang impormasyon sa Bangladesh.  
Larawan qinkuha ni Parvin Sultana*

*Part I: Ang Practical Guide* ginsulat para gid sa mga co-managers kag manugpatigayon ukon facilitators nga nagatrabaho sa *field*. Nagahatag ini sang simple kag praktikal nga laygay sa pagbulig sa mga stakeholders sa pagpat-ud sang ila kinahanglanon nga impormasyon nga may kaangtanan sa ila katutyuan sa pagdumala kag mga responsibilidad, kag sa paghimo sang buyloganay nga pamaagi sa pagkolekta kag paghatagay sang impormasyon sa pinaka-epektibo nga pamaagi.

Ang kalakip nga *Part II: Technical Guidelines* nagahatag sang mas teknikal nga detalye sa kada section sa *Part I*, kalakip ang mga ehemplo sang mga sahi sang data nga maka-interes sa nagakalain-lain nga mga stakeholders, ginahalinan kag metodo sa pagkolekta sang data, pagdesinyo sang programa sa pagsample, pag-analisar kag pag-interpretar sang data. Maapelar sila sa mga departamento sang pnagisda, ahensiya sa pagsiyasat kag akademya, apang magahatag man sila sa mga nagatrabaho sa field sang *reference manual*.

Ang Guidelines makuha sa FAO website sa <[www.fao.org/documents](http://www.fao.org/documents)>. Ang kumpleto nga ginhalinan amo ang: Halls A S, Arthur R I, Bartley D, Felsing M, Grainger R, Hartmann W, Lamberts D, Purvis J, Sultana P, Thompson P and Walmsley S 2005 Guidelines for Designing Data Collection and Sharing Systems for Co-managed Fisheries. Part 1: Practical Guide (42 pp), Part 2: Technical Guidelines (108 pp). *FAO Fisheries Technical Paper No 494/1&2*. Rome: FAO.

Sa dugang nga impormasyon bahanungod sa Guidelines, palihog pakig-angotan ang pinuno sang proyekto, si Ashley Halls, Director of Aquae Sulis Ltd (ASL) <[www.aquae-sulis-ltd.co.uk](http://www.aquae-sulis-ltd.co.uk)> based in Bath, UK. Mapakig-angotan siya sa <[a.halls@aquae-sulis-ltd.co.uk](mailto:a.halls@aquae-sulis-ltd.co.uk)>.

Si Charlotte Howard isa ka Communications Specialist sa MRAG Ltd <[www.MRAG.co.uk](http://www.MRAG.co.uk)>, based in London, UK. Mapakig-angotan siya sa <[c.howard@mrag.co.uk](mailto:c.howard@mrag.co.uk)>.

---

## Nahanungod sa STREAM Journal

**Ginabantala sang** STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management  
Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat  
Suraswadi Building  
Department of Fisheries Compound  
Kasetsart University Campus  
Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903  
Thailand

### Editorial Team

Kath Copley, STREAM Communications Specialist  
Graham Haylor, STREAM Director  
William Savage, STREAM Communications Specialist

### Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakis sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakis sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inagihan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

### Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipapanagtag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa [www.streaminitiative.org](http://www.streaminitiative.org), kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

### Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang *STREAM Journal* nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukumento sang ila mga inagihan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa [savage@loxinfo.co.th](mailto:savage@loxinfo.co.th). Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa [ghaylor@loxinfo.co.th](mailto:ghaylor@loxinfo.co.th).



## Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyino sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Paghangop sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Paggahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungsoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuylogangay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehesibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuylogangay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware, software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Dokumento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuloyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayuridat sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang komunikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugpongangay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalpnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiensya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalpnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Paggpakighinun-anon sa STREAM Website, mga parte sang sini nga estratehiya.

### STREAM Communications Hub Managers

Cambodia	Sophat Chun	<cfdo@camnet.com.kh>
India	Rubu Mukherjee	<rubumukherjee@rediffmail.com>
Indonesia	Aniza Suspita	<indostream@perikanan-budidaya.go.id>
Iran	Vahdi Tofighi	<vtofighi@gmail.com>
Myanmar	Khin Maung Soe	<aquadof@myanmar.com.mm>
Nepal	Nilkanth Pokhrel	<agroinfo@wlink.com.np>
Pakistan	Muhammad Junaid Wattoo	<junaid_narc@yahoo.com>
Philippines	Elizabeth Gonzales	<streamphil@bfar.da.gov.ph>
Sri Lanka	Chatura Rodrigo	<athulahsenaratne@yahoo.com>
Vietnam	Nguyen Song Ha	<streamsapa@vietel.com.vn>
Yunnan, China	Susan Li	<blueseven@mail.china.com>